

«ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ» ΤΟΥ Κ. Herbert Read

Μ' αὐτὸν τὸν τίτλο, καλόλογος φήμης ἄγγλος τεχνοκρίτης ὁ κ. Χέρμπερτ Ρέ-αντ ξαναδημοσιεύει παλαιότερή του ἐργασία, ὅπου προσπαθεῖ, μ' ἀνιση ἐπιτυχία, νὰ παρουσιάσῃ, ὄχι μόνο μιὰ περιεχτική αἰσθητική, ἀλλὰ μαζί, καὶ σὰν ἐφαρμογή της, μιὰ σύντομη ἱστορία τῆς τέχνης.

Τι εἶναι τὸ ὠραῖο; Μ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση ἀρχίζουν συνήθως τὰ κλασσικά ἐγχειρίδια αἰσθητικῆς. Ἀντίθετα ὁ Χ. Ρ. θὰ φροντίσῃ, ἀπ' τὶς πρῶτες κιόλας σελίδες τοῦ ἔργου του, νὰ κάνει μιὰν ἀντιδιαστολή μεταξὺ τοῦ ὠραίου καὶ τῆς τέχνης. Ὅπως λέγει κι' ὁ ἴδιος, «ἡ τέχνη δὲν εἶναι ἀναγκαστικά τὸ ὠραῖο . . . εἴτε ἀντικρύσουμε τὸ πρόβλημα ἱστορικά . . . εἴτε κοινωνιολογικά . . . βλέπουμε ὅτι ἡ τέχνη ἦταν κ' εἶναι συχνὰ κάτι τὸ ὄχι ὠραῖο». Φυσικά, ἡ παρατήρηση αὐτὴ θὰ μᾶς ξαφνίσει τὴν πρώτη στιγμή γιὰ νὰ μᾶς βρεῖ σύμφωνους τῆ δεύτερη. Γιατί ἂν θεωροῦμε «ὠραία» μιὰν ἀρχαιοελληνικὴ Ἀφροδίτη ἢ μιὰ βυζαντινὴ Παρθένο δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε τὸ ἴδιο γιὰ ἓνα βαρβαρικὸ εἶδωλο τῆς Νέας Γκινέας ἢ τῆς Νοτιοδυτικῆς Ἀφρικῆς, πὺ κι' αὐτὸ ὅμως γιὰ τέχνη θὰ περάσει. Τὸ κακὸ ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Κ. Ρ., παρὰ τὰ λεγόμενά του, μόνο κοινωνιολογικά ἢ ἱστορικά δὲν ἀντικρύζει τὸ πρόβλημα. Γιατί, ἂν τὸ ἔκανε, θὰ ἔβλεπε ὅτι σὲ διαφορετικὲς ἐποχὲς οἱ ἄνθρωποι θεωροῦν ὠραῖο, ἀντικείμενα συχνὰ διάφορα καὶ δημιουργοῦν «ὠραία» ἀντικείμενα πὺ σ' ἐποχὴ κατοπινὴ θὰ θεωρηθοῦν «ἄσκημα». Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ κ. Ρ. πὺ ξεκινᾷ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ «ξεκαθαρίσει» τὶς ἀντιλήψεις μας, δὲν φαίνεται νὰ ἔχει ἀπαλλάξει ὀλότελα ἀπὸ συγχύσεις τὶς δικές του. Ὅρίζει σὰν τέχνη «τὴν προσπάθεια νὰ δημιουργήσουμε εὐχάριστες μορφές». Θεωρεῖ σὰν ἔργο τέχνης ἓνα βαρβαρικὸ εἶδωλο (καὶ πολὺ σωστά θέβαια) γιὰ νὰ προσθέσει λίγες γραμμὲς πὺ κάτω, ὅτι τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ μᾶς γεννᾷ τὴν ἀποστροφή. Ἀπορεῖ ὁ ἀναγνώστης πὺς καθηγητῆς πανεπιστήμιου κι' αἰσθητικὸς τέτοιος φήμης μπορεῖ νὰ κάνει τόσο στοιχειώδεις λογικὰ λάθη. Γιατί εἴτε τὸ βαρβαρικὸ αὐ-

τὸ εἶδωλο μᾶς γεννᾷ τὴν ἀποστροφή ὅποτε, κατὰ τὸν ὅρισμό τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα, μόνο τέχνη δὲν εἶναι, ἢ εἶναι τέχνη, δηλαδή «προσπάθεια δημιουργίας εὐχάριστης μορφῆς, ὅποτε μόνο τὴν ἀποστροφή δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς προκαλέσει.

Ἱστορικά λοιπὸν ἢ κοινωνιολογικά ὁ κ. Ρ. δὲν ἀντικρύζει τὸ πρόβλημα. Ἀπ' τὴν ἄλλη ὅμως μεριά δὲν θέλει νὰ γυρίσει στὶς πλατωνικὲς θεωρίες τοῦ ἰδεατοῦ ὠραίου καὶ πολὺ λιγότερο σὲ κείνους πὺ θεωροῦν τὸ ὠραῖο σὰν τὴν προβολὴ ἑνὸς ἐσωτερικοῦ ψυχολογικοῦ καὶ σὲ στερνὴ ἀνάλυση φυσιολογικοῦ κόσμου. Ἔτσι, ἀφοῦ παίξει λίγο μὲ τὴ φωτιά, δηλαδή μὲ τὴ θεωρία τοῦ Κ. Μπενεντέτο Κρόσε πὺ ὀρίζει «τέλεια» τὴν τέχνη σὰ διαίσθησι (τὸ ὠραῖο εἶναι ὅτι τὴν χαρακτηρίζει «διαφωτιστικότητα» τὴ στιγμή πὺ εἶναι ἀναγκασμένος νὰ παραδεχτεῖ ὅλες τὶς δυσκολίες πὺ παρουσιάζει ἡ τρομακτικὴ ἀοριστία τοῦ ὄρου διαίσθησι), γυρίζει στὴν προσωπικὴ του θεωρία, ὅτι τὸ ὠραῖο δὲν εἶναι ἰδεατὸ μὰ φυσικὰ ἀντικειμενικὸ κι' ὅτι τὸ ὠραῖο ἀντικείμενο εἶναι μιὰ μικροσκοπικὴ μορφή πὺ ἀντανακλᾷ τοὺς ρυθμοὺς τοῦ ὑπερανθρώπου Σύμπαντος. Ἡ θεωρία αὐτὴ, παρουσιασμένη ὄχι μόνο σ' αὐτὸ ἀλλὰ καὶ σ' ἄλλα ἔργα τοῦ συγγραφέα, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ τραθήξει ὄλους κείνους πὺ ἀρνούνται νὰ κλειστοῦν σὲ πλατωνικά ἢ ἄλλα καλούπια. Τί γίνεται ὅμως; Ἀπλοῦστα γίνεται ἀκριβῶς αὐτὸ πὺ καταστρέφει τὸ ὠραιότατο ἀλλὰ κι' ἀθεμέλιωτο οἰκοδόμημα τοῦ ἄγγλου τεχνοκρίτη. Ὅτι δὲν μπορούμε νὰ θροῦμε ἄλλες, ἐξωαισθητικὲς ἀξίες πὺ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ὀρίσουμε τὸ ὠραῖο ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ μπορούμε νὰ θροῦμε π. χ. ἐξωθερμικὲς ἀξίες γιὰ νὰ ὀρίσουμε τὴ θερμοκρασία. Ἔτσι θρισκόμαστε στὴν ἀπόλυτη ἀδυναμία νὰ περιγράψουμε τὴν ὁμορφιά ἑνὸς κόσμου πρὶν ἀπ' τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ μόνο πὺ μπορούμε νὰ ποῦμε εἶναι ὅτι «ἂν ὁ ἄνθρωπος ἔβλεπε ἓναν τέτοιο κόσμο θὰ τὸν εὔρισκε ὠραῖο», Ἀλλὰ μόνο μὲ τὸ νὰ ποῦμε αὐτὸ, φανταζόμαστε τὸν ἄνθρωπο ἤδη πάνω στὴ

σκηνή και τους έαυτούς μας θεατές. Το «φυσικό» περιβάλλο μας είναι άγνωστο (κι' έδω σκοντάφτει ό συλλογισμός του κ. Ρ.) γιατί ή εμφάνισή μας πάνω στη σκηνή τήν κάνει μιá κοινωνική σκηνή, ένω, άπ' τήν άλλη μεριά, ό άνθρωπος δέν μπορεί ν' αντικρύσει τή φύση παρά μέ κοινωνικά ματογυάλια κ' ή φυσική» όραση δέν είναι παρά ένας μύθος.

Πού καταλήγουμε όμως μ' όλα αυτά ; Πάνω - κάτω σ' ένα συμπέρασμα: "Ότι οί συλλογισμοί του κ. Ρ. μόνο σ' άδιέξοδο μπορούν νά καταλήξουν. 'Η αντιδιαστολή πού προσπάθησε νά κάνει μεταξύ του ώραιού και τής τέχνης μās έφερε μπρός σ' ένα συλλογισμό πού παραθιάζει τους πιό στοιχειώδεις νόμους τής τυπικής λογικής κ' οί άδυναμίες τής θεωρίας του για τή «φυσική» αντικειμενικότητα του ώραιού είναι πιό φανερός. 'Απ' τó δεύτερο όμως αυτό μέρος τής έργασίας του συγγραφέα μένει ένα θετικό στοιχείο πού θά μās βοηθήσει πολú αν θελήσουμε νά προχωρήσουμε, έστω κι' άπ' άλλους δρόμους. στην κατανόηση του φαινομένου τής τέχνης. Πρόκειται για τή διαπίστωση ότι τó ωραίο δέν είναι μιá άχρωμη, παρασιτική 'Ιδέα, μιá «άόριστη άσπροντυμένη και γυμνήποδη προσωποποίηση πού τριγυρνά στον κόσμο» — κατά τήν έκφραση του Κόντουελ — αλλά κάτι πού υπάρχει πραγματικά μέσα στα αντικείμενα, δηλαδή μιá αντικειμενική αξία, όπως είναι, για νά γυρίσουμε σέ προηγούμενό μας παράδειγμα, ή θερμοκρασία. Τέλεια όμως αντικειμενική αξία δέν μπορεί ποτέ νά είναι γιατί πρόκειται για μιá σχέση μεταξύ ύποκειμένου και αντικείμενου. 'Αφού όμως τά δύο αυτά στοιχεία ουσιαστικά δέν αλλάζουν, άφού τó ωραίο αντικείμενο άπ' τήν μιá, παρά του χρόνου τή φθορά, μένει βασικά τó ίδιο κι' ό άνθρωπος, άπ' τήν άλλη, δέν αλλάζει στη φυσιολογική του διαμόρφωση, τότε πώς γίνεται κ' οί άνθρωποι δέ συμφωνούν μέσ τó διάβα των αιώνων για τó τι είναι ωραίο; Στις διακόσιες σχεδόν σελίδες του βιβλίου του κ. Ρ. δέν υπάρχει μιá άπάντηση κι' άς πρόκειται για ζήτημα πού όλοι είναι άναγκασμένοι νά παραδεχτούν για θασι-

κό. Χρειάζεται άκριβώς μεταξύ τής σχέσης αντικείμενου κ' ύποκειμένου ένας τρίτος όρος πού αυτός θά αλλάξει και πού θά μās έπιτρέψει νά εξηγήσουμε γιατί λ.χ. ό Γκωτιέ ή ό Μπωντελαίρ εύρισκαν τερατώδικο τόν Μετίς ή τόν Πικοσσό. Γιατί διαθάζοντας κανέναν τή σύντομη ιστορία τής τέχνης πού χρησιμεύει για πεδίο έφαρμογής των θεωριών του κ. Ρ. θά μπορούσε και νά υποθέσει ότι «τυχαία» παρουσιάσθηκε ό σουρεαλισμός στις άρχές του αιώνα μας ένω θά μπορούσε, τó ίδιο «τυχαία» νά διαδεχτεί τή δύση του Νταβίντ, έναν αιώνα πιό νωρίς.

'Ο τρίτος αυτός όρος υπάρχει και μās προσμένει κι' άς κάνει τόν τυφλό ό καθηγητής κ. Ρ. Πρόκειται για τόν άνθρωπο στις σχέσεις του μέ τó διπλανό του — δηλαδή ή κοινωνία. 'Απ' τή στιγμή πού παραδεχθήκαμε τó ωραίο σά «γίγνεσθαι», άναγνωρίσαμε, έμμεσα ίσως, τήν κοινωνία σάν αίτιο άλλαγής του ώραιού, τής γέννησης δηλ. μιás καινούργιας έμορφιάς. 'Απ' τή στιγμή πού θά παραδεχτούμε τήν ουσιαστική σταθερότητα του ώραιού αντικείμενου, είμαστε άναγκασμένοι ν' άναγνωρίσουμε ότι τó αντικειμενικό περιβάλλο πού περιέχει τó ωραίο είναι περισσότερο κοινωνικό παρά «φυσικό». "Όλες λοιπόν οί αντιφάσεις του ώραιού μέσα στό ιστορικό «γίγνεσθαι», μπορούν νά εξηγηθούν μόνο αν θεωρήσουμε τó ωραίο σάν ένα κοινωνικό προϊόν — μέ τήν πιό πλατειά έννοια τής λέξης «κοινωνία» όπου ή φύση συμπεριλαμβάνεται κι' όχι συμπεριλαμβάνει τή κοινωνία. Και τó ωραίο τότε θά μπορούσε νά θεωρηθεί σά μιá σχέση του ανθρώπου, μέσα άπό τήν κοινωνία, μέ τó υπόλοιπο Σύμπαν.

Θά ήταν δίχως άλλο πάρα πολú νά ζητήσει κανείς άπ' τόν Κ. Ρέαντ ν' άναθεωρήσει, στό σημείο πού βρίσκεται, τις αντιλήψεις του. "Ισως μάλιστα, τó έργο του αυτό, όπως μās παρουσιάζεται σήμερα, νά είναι και πιό χρήσιμο σά σκιαχτρο και προειδοποίηση για όσους σκοπεύουν ν' άκολουθήσουν τά βήματα του άγγλου τεχνοκρίτη . . .